

Vincas Krėvė politikos liūne (1920–1926)

Autorius: Voruta Data: 2011-03-25, 12:43

Vladas TURČINAVIČIUS, Vilnius

„Krėvė iš tiesų yra viena didžiųjų XX a. mūsų figūrų, jei ne pati didžiausia. Svarbiausias jos ženklas – universalumas.[...] Krėvės kūrybos laikas ir erdvė labai plati, nutįsta nuo „Avestos“ ir „Bundachišno“ kosmogonijų, nuo pasaulio sutvėrimo iki pokarinių DP stovyklų Austrijoje, o veikėjų galerija – nuo dzūkų pie-menuko iki karaliaus Erodo, Kristaus ir induistų brahmano.“ (1) – Albertas Zalatorius.

Įvadas

Vincas Krėvė lietuvių literatūroje reiškėsi kaip fenomenalus kūrėjas. Jis pirmasis lietuvių literatūroje sukūrė labai raiškius herojiškus, žavinčius atgimstančią tautą, personažus Šarūną, Skirgailą ir kitus. Giliai pažinęs Oriento kultūras, savo 1913 m. išspausdintoje apysakoje „Pratjekabuda“ pirmasis sukuria įstabią poetišką erotinę sceną. Nuo studijų laikų ir visą gyvenimą rašo filosofinę apysaką Biblijos tema „Dangaus ir žemės sūnūs“, kurią išleidžia gyvendamas Amerikoje. Galėtų kilti klausimas: kas XX a. pradžioje kūrė erotines scenas Lietuvoje ar Europoje, vėl gi, niekas tuo metu nedrįso kurti ir Biblijos tematika? Todėl žvelgiant iš dabarties į jo kūrybingą asmenybę, galima teigti, kad politika Krėvei galėjo būti kaip liūnas.

Istoriografijoje menkai atskleista Vinco Krėvės-Mickevičiaus, įžymaus lietuvių literatūros klasiko, visuomeninė ir politinė veikla Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpiu (1920-1926).

Dabarties istorikų šis laikotarpis gvildentas tik Mindaugo Tamošaičio straipsniuose: „V.Krėvė-Mickevičius ir

nepolitinė Lietuvos šaulių sąjunga (1922-1924)“ (2) ir „Seimo veiksnys V.Krėvės-Mickevičiaus ir Lietuvos tautininkų sąjungos santykiuose (1920-1926 m.)“ (3) bei epizodiškai Krėvė minimas Zenono Butkaus straipsnyje „Jei opozicija gauna paramą iš svetur...“ (4)

Istorikas M. Tamošaitis, straipsnyje įrodinėja, kad rašytojas tik asmeninių politinių ambicijų vedamas net tris kartus bandė tapti Seimo nariu ir jam tai nepavyko. Jo peršamą nuomonę, kad Lietuvos šaulių sąjungos (toliau LŠS) pirmininkas „ėmėsi savotiškos avantiūros [...] Prieš naujus – 1923 m. Seimo rinkimus, [...] savo iniciatyva mėgino supolitinti šią populiariausią šalyje nepolitinę ir karinę organizaciją.“ (5), tenka priskirti tiesmukiškai Tamošaičio mentaliteto projekcijai į Krėvės politinės veiklos paskatas ir lūkesčius. Nepagrįstas istoriko teiginys, kad politika Krėvės gyvenime užėmė išskirtinę vietą. Apie tai jis pats 1947 m. laiške Mykolui Biržiškai rašė: „Aš visuomet buvau toli nuo politikos ir visuomeninės veiklos.“ Rašytojo dzūkiško būdo proveržiu, pasišaipymu iš savęs, skamba kito laiško Biržiškai (1952 04 09) citata: „Ypač bijau „politikų“. Pabuvojau vieną kartą politiku ir taip „apsišutinau“, kad dabar tos politikos bijau kaip velnias kryžiaus“. Tai Krėvės reakcija į faktišką trijų savaičių buvimą 1940 metais vadinamos Liaudies Vyriausybės ministro pirmininko pavaduotoju ir užsienio reikalų ministru. Žvelgiant į ano meto Lietuvos istorinius įvykius, tenka pastebėti, kad Krėvė atsidurdavo politinėje veikloje tik tuomet kai Lietuvos valstybei grėsdavo pavojus iš vidaus arba išorės.

Nors rašytojas iš Baku grįžo 1920 m., tačiau į politinį, visuomeninį Lietuvos sūkurį įsijungė tik apie 1921 m. pabaigą (dalyvavo mitinge Kaune ir pasakė kalbą prieš Kazio Griniaus vyriausybės vykdomas derybas su Lenkija dėl federacijos sudarymo) (6) bei 1922 m. liepos 24 d., kai buvo išrinktas LŠS pirmininku. Tamošaitis visiškai neatskleidžia to meto istorinių, politinių aplinkybių, kodėl Tautos pažangos partija (toliau TPP) ir vėliau tapusi Lietuvos tautininkų sąjunga (toliau LTS), kurios pirmininku teko būti Vincui Krėvei, pralaimėjo trijuose Seimo rinkimuose. Istorikas nuklysta į asmenines savo interpretacijas ir tampa lyg psichologu, tuo sukurdamas klaidingą ir ne pilną Krėvės politinės veiklos įvertinimą bei neatskleidžia tikrųjų Krėvės, kaip politiko vizijų ir tikslų, o jo naudotas politines priemones paverčia tikslais. Tamošaičio neobjektyvumo priežastimi tampa naudojimas to meto tik valdžios partijų periodine spauda ir prieš Krėvę nusiteikusių politinių priešininkų nuomonėmis, kartu visiškai nekreipiant dėmesio į Lietuvos valstybės vidaus ir geopolitinę situaciją.

Šiuo straipsniu norėčiau įrodyti istoriko minėtų straipsnių neobjektyvumą bei šališkumą ir atskleisti tikruosius veiksnius, vedusius Vincą Krėvę į kelerius metus besitęsiančią politinę veiklą.

Pirmieji demokratijos žingsniai

Lietuva kūrėsi pokarinių revoliucijų veikiamą, visur skambėjo laisvės šūkiu, o ją galėjo garantuoti demokratinė parlamentinė santvarka. Lietuviai, kurių dauguma buvo žemdirbiai kaimiečiai, gyveno versdamiesi ūkiu darbais ir jiems buvo svetimi visuomeniniai bei tautiniai reikalai. Uždarame kaime, miestelyje gyvenančiam lietuviui vienintelis žiburėlis jo gyvenime buvo parapiinė bažnyčia ir jos kunigai. Čia slėpėsi Krikščionių demokratų partijos (toliau LKDP) pasisiekimas pirmųjų Seimų 1920, 1922, 1923 metų rinkimuose, nes nė viena kita partija neturėjo tokių, per bažnyčių tinklą ir kunigų autoritetą, palankių agitacinių galimybių. Tiesa, miesto gyventojus ir kaimo samdinius labai veikė iš Rusijos plūstantys revoliuciniai ir socialistiniai, prastuomenei patrauklūs, lozungai ir šūkiu. Ši visuomenės dalis pasirinko kairiųjų partijas: Lietuvos valstiečių

sąjungą (toliau LVS) ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partiją (toliau LSLDP), kurios 1922 m. gruodyje susijungė į Lietuvos valstiečių liaudininkų partiją (toliau LVLP). Dėl šių priežasčių šios partijos pirmuosiuose Seimų rinkimuose ir dalijosi valdžios kėdėmis, kūrė įstatymus ir paskelbė Laikinąją Konstituciją, o Lietuvos Nepriklausomybės pirmieiviai TPP vadovai Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras ir kt. liko be valdžios kėdžių ir atsidūrė opozicijoje.

Steigiamojo Seimo rinkimų priešaušryje, 1920 m., Tautos pažangos partijai priešingos politinės jėgos piršo „buržuazinės partijos“ pavadinimą, o šis naujadaras sklido iš Rusijos ir pagal ano meto „revoliucinę dvasią tapo paniekos žodžiu, lyg keiksmazodžiu“ (7), – rašo tarpukario istorikas Juozas Jakštas. Juolab, šiuo žodžiu paženklinta partija buvo laikoma antiliaudine, piniguočių ir kapitalistų partija, nors Lietuvoje pokariniiais visuotinio skurdo laikais piniguočių nebuvo. Tad, krikščionių demokratų ir „liaudinių“ partijų propagandininkams buvo lengva diskredituoti TPP tarp gyventojų. Krikščionys demokratai agituodami balsuoti už savo partijos kandidatus, primindavo tik liaudininkų ir socialdemokratų partijas, o apie TPP tik pridurdavo, kad „jūs už ją nebalsuosite, nes ji yra ponų partija, nors ir priklauso prie tikybinių partijų sparno“ (8). Apie TPP tikybiškumą Krikščionių demokratų partijos lyderis priešrinkiminėje kalboje išsitaręs, kad „ir šuva įbėga į bažnyčią slėpdamasis nuo lietaus.“ (9) Ypač Pažangos partiją puolė kairiosios partijos: LVS ir LSLDP, jie prikašiojo TPP vadovams vokiečių kunigaikščio Uracho rinkimą Lietuvos karaliumi, kad ji esanti ponų partija ir linkusi išsaugoti dvarus bei pasisakanti prieš žemės reformą.

TPP savo programoje pasirinko ne liaudį, kaip darė Rusijos revoliucinių šūkių paveikti kairiųjų ir vadinamų demokratinių partijų agitatoriai, bet visą tautą, valstybę. Įtikinamai anų laikų partijų susikirtimą perteikia istoriko Juozo Jakšto citata: „Kai krikščionių demokratų laikraštis „Laisvė“ ėmė skelbti, kad Pažangos partijos nariai nekenčia ir neužjaučia liaudies, Juozas Tumas atkirto: „Mylime ir užjaučiame (liaudį), tik mūsų dievukas yra ne pati liaudis, juoba ne kuri jos dalis, bet tik tauta, valstybė.“ (10) TPP buvo santūri žemės reformos reikalais, ji neapšaukė dvarininkų socialiniais priešais, kaip darė socialistinės bei demokratinės partijos.

Pažangos partijos kova su dvarininkais reikėsi tik tautybės ir kultūros plotmėje, o kai jie darėsi Lietuvos sūnumis – tapdavo savais, nors ir turėdami daugiau žemės negu ištisas sodžius. Dvarininkas, Stepono Batoro universiteto prof., Valerijonas Meištaivičius (Meysztowiczius), didžiavosi savo protėviais iš Lietuvos DK ir atsiminimuose rašė: „ne tik mokėjome abi kalbas, bet ir buvome su abiem kalbom susiję, tikrąja žodžio prasme dvikalbiai. Šią dvikalbystę laikėme turtu, privilegija, kurios neturėjo „koroniažai“ –karūniečiai. [...] Didžiavomės savo senąja lietuvių kalba.“ (11) Pažangiečiai ir Smetona iš principo nebuvo priešingi kairiųjų ir LKDP radikaliam Žemės reformai, jie tik skatino vengti labai smulkių ūkių ir ją vykdyti nuosaikiai, atsižvelgiant į bendrus tautos bei valstybės reikalus. Pasirodžius oficioze „Lietuva“ straipsniui, kuriame pateikta nuomonė, kad Lietuvos pripažinimo klausimas jau seniai būtų išspręstas, jei ne „Steigiamojo Seimo radikalinei žemės reformos įstatymai...“ (12) TPP laikraštis „Tauta“ dėl Lietuvos tarptautiniu subjektu pripažinimo delsimo pabrėžė: „Ką mes velijame: radikalią žemės reformą nuo kieno nors priklausomoje Lietuvoje (sakykim, nuo Rytų) ar Santarvės pripažinimą. Ko norime pasiekti? – toliau klausė laikraštis, – ar ūkio našumą pakelti, ar sunaikinti dvarininkų luomą? Jei šie du tikslai suderinami, tai ir Santarvė nedelstų pripažinti Lietuvą.“ (13) Akivaizdu, kad dvarininkų žemės karpymu naudojosi lenkų propaganda ir tai buvo viena iš priežasčių, kodėl Antantės valstybės Lietuvą pripažino tik 1922 metų gruodyje.

TPP į rinkimus ėjusi, be skambių revoliucinių šūkių, su konservatyvia socialine programa ir vien tautiška ideologija – pralaimėjo rinkimus į Steigiamąjį Seimą. Panašiai pasikartojo 1922 m. ir 1923 m. Seimo rinkimuose, kuriuose be TPP įžymybių Antano Smetonos, Augustino Voldemaro, Martyno Yčo, dalyvavo ir Vincas

Krėvė, rašytojas, kurio kūryba žavėjosi ir ja didžiavosi didelė lietuvių visuomenės dalis. Apie tai byloja Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, pirmą kartą apie V. Krėvę išgirdusi 1917 m. tarp lietuvių studentų Maskvoje: „Kaip per miglas atsimeinu apytuštį kambarį, stalą, prie kurio kažkas skaitė Krėvės veikalą (dramą „Šarūną“ – V.T.). [...] Lietuviškai tada dar silpnai mokėjau, tai ne viską supratau, tačiau iš sekusių diskusijų suvokiau, kad autorius – pasaulinio mąsto rašytojas. Lietuvis pasaulinio mąsto rašytojas! Tai man padarė tokį didelį įspūdį, kad Krėvės vardą įsidėmėjau [...]“ (14)

Politinės veiklos pėdsakai Baku mieste

Po 1917 m. Vasario revoliucijos Rusijoje ir vėlesnio Spalio bolševikų perversmo, 1918 m. gegužės 28 d. Užkaukazėje susikūrė Azerbaidžano Demokratinė Respublika. Šis faktas istorijoje įdomus tuo, kad tai pirmoji demokratinė valstybė atsiradusi islamo pasaulyje ir gyvavusi iki 1920 m. balandžio 28 d. Pradžioje Vyriausybė bazavosi Gence mieste, nes Baku nuo 1917 m. lapkričio iki 1918 m. liepos valdė bolševikai, vadinama Baku komuna, kurie siekė aprūpinti Sovietų Rusiją nafta. 1918 m. rugpjūtyje bolševikus iš Baku išvijo Azerbaidžano ir D. Britanijos kariuomenės. 1920 m. sausio 15 d. Paryžiaus taikos konferencijoje Antantės valstybės pripažino Azerbaidžano Respubliką *de facto*. 1920 04 28 bolševikinės Rusijos kariuomenei užėmus Baku, įkurta Azerbaidžano Sovietų Socialistinė Respublika, kuri 1922 m. gruodyje įjungta į bolševikų imperiją – Sovietų Sąjungą.

Vincas Krėvė nuo 1909 m. gyvendamas Baku mieste tapo žymia asmenybe, nes be mokytojavimo Baku realinėje gimnazijoje ir mergaičių gimnazijoje, kuriose dėstė rusų kalbą ir literatūrą, nuo 1912 m. liaudies universitete dėstė persų viduramžių poeziją, budizmą ir islamą, o 1919-20 m. tapo Baku universiteto docentu. Savo pasisakymais gerbė azerbaidžaniečių tautą, o gimnazijoje gynė azerbaidžaniečių mokinių norą mokytis savo gimtąją kalbą. Čia verta prisiminti ano meto epizodą: Abdula Šayg (azerbaidžaniečių literatūros klasikas) kartu su Krėve dirbo toje pačioje gimnazijoje ir dėstė azerbaidžaniečių kalbą. Kartą į dėstytojų kambarį įsiveržė dvarininkas Mamenbekov. Visiems matant ir girdint, jis kreipėsi į A. Šaygą: „Kuriam galui jūs grūdinate mano sūnui į galvą niekam nereikalingą kalbą? Kokia iš to nauda? Visi dėstytojai tylėjo. Tai dar labiau komplikavo padėtį. Ir Vincas Krėvė, visa tai stebėjęs neišlaikė: „Žmogus, kuris gėdinasi savo gimtosios kalbos, nevertas žmogaus vardo, – įsikasčiavęs išpylė jisai, apgindamas Šaygą.“ (15)

Man artimas Alberto Zalatoriaus Krėvės charakterio apibūdinimas, kad aukščiausioji Krėvės vertybė yra laisvė, tai „maištas buvo antra didžioji Krėvės metafizinė vertybė, be kurios jis negalėjo gyventi (šiomis vertybėmis persmelkta visa rašytojo kūryba – V. T.). Bet koks kultas ar paklusnumas jam atrodė svetimas žmogaus prigimčiai. Autoriteto neigimas jam buvo viena didžiausių saldybių.“ (16) Gal dėl to, bręstant Rusijos imperijoje revoliuciniams įvykiams, jis neliko nuošalyje, o susiejo savo politinę veiklą su Socialistų revoliucionierių (eserų) partija, kurios atstovu 1917 m. spalio 29 d. buvo išrinktas į Baku miesto Tarybą ir susikūrus Azerbaidžano Demokratinėi Respublikai tapo Baku Tarybos sekretoriumi, o 1919 m. buvo paskirtas Lietuvos Respublikos konsulu Azerbaidžiane. Dirbdamas konsulu rūpinosi lietuvių grįžimo į Tėvynę reikalais, o bolševikams užgrobus Baku miestą padėjo išvykti bėgantiems nuo bolševikų teroro ir kitiems. 1920 m. gegužės mėn. grįždamas į Lietuvą su šeima padėjo savo bičiuliui, kadetų partijos nariui (17), Michailui Podšibiakinui, pakeitusiam pavardę į Mykolas Banevičius, kartu vykti į Lietuvą. Podšibiakinus buvo baigęs universitete teisės studijas, kadetas, bet jam tas netrukdė bičiuliautis su Krėve, eserų, ir diskutuoti politikos ir Rusijos

ateities klausimais

Čia pravartu pažvelgti, kas buvo ta eserų partija, tai – narodnikų (liaudininkų) ir socializmo idėjų derinys. 1905 m. programa numatė panaikinti monarchiją ir Rusiją paskelbti federacine demokratine respublika, suteikti pilietines teises ir laisves, socializuoti žemę ir kt. (anuomet šios idėjos galėjo sudominti Krėvę, nes Lietuvai tapti federacijos subjektu buvo pažangu, kai Rusijos imperijoje Lietuvos net vardo nei geografinė, nei politinė prasme nebuvo). Šios partijos elektoratas buvo valstiečiai ir tarnautojai. Po 1917 m. Vasario revoliucijos tapo stipriausia Rusijos partija, sudarė daugumą Steigiamajame susirinkime, nuo 1917-ųjų liepos iki lapkričio įėjo į Laikinąją vyriausybę. Po bolševikų Spalio perversmo dalyvavo organizuojant kovą prieš bolševikų valdžią. Rusijos valdžioje įsitvirtinę bolševikai 1922 m. birželyje keturiolika pagrindinių eserų veikėjų sušaudė, o vėliau represavo likusius.

Lietuvoje jų idėjos darė įtaką kai kuriems inteligentams. Idėjiškai artima buvo 1917 m. Petrograde įsteigta Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija (LSLDP). Ši partija ilgą laiką, 1919-1926 m., kartu su LKDP sudarė koaliciją ir valdė Lietuvos respubliką.

Krėvės politinė vizija – didelė Lietuva. Baku eseras tampa tautininku

Jei patikėtume Mindaugo Tamošaičio nuomone, kad Vincas Krėvė siekė valdžios grynai dėl asmeninių ambicijų, tai, regis, jis privalėjo Lietuvoje pasirinkti esančią valdžioje partiją – LSLDP, kurios ir ideologija jam buvo artima bei žinoma iš Baku laikotarpio. Juolab, Krėvei, kilusiam iš ūkininkų, galėjo imponuoti apsijungusi kairioji, ilgai buvusi valdžioje, Lietuvos valstiečių liaudininkų partija (LVLP). Populiaraus rašytojo autoritetas, net gi, šią partiją būtų sustiprinęs. Vadinasi, Krėvė į politinę veiklą įsijungė ir „ne asmeninių ambicijų vedamas siekė valdžios“, bet vedamas jam artimos ir tuomet besikuriančiai Lietuvai svarbios – didelės Lietuvos valstybės sukūrimo idėjos, kurią galima išvelgti ir jo kūryboje.

Čia išskyla klausimas: ar gali objektyviai jaunas istorikas po 80-ies metų atsekti ir įvertinti rašytojo neoromantiko paskatas politinei veiklai, jeigu jis nėra skaitęs jo kūrinių ir nesusipažinęs su literatūrologų darbais, aprašančiais jo kūrybą? Istorikas, kuris vadovaujasi tik istorinėmis datomis, pragmatišku ir racionalių mąstymu, niekada nesuvoks rašytojo romantiko, kuriam svarbiausia yra idėja. Čia ir slypi Tamošaičio šališkumo ir neobjektyvumo priežastis, juolab, jis klysta kai stengiasi, kaip psichologas, viską grįsti rašytojo charakterio bruožais, beje, taip pat silpnai pažintais ir tendencingai įvertintais. Jei Krėvė studijų Kijeve ir Lvove metais buvo kupinas revoliucinių griovimo, nevilties, prometėjiško maišto ir net agresijos (eilėraščių knyga „Frusta“ (1907) – kaip slogios atmosferos Rusijos imperijoje refleksija), tai grįžus į tėvynę, jį užvaldė Lietuvos kūrimo, statybos idėja.

Krėvė – rašytojas neoromantikas, studijavęs lyginamąją kalbotyrą, sanskritologiją, pažinęs senovės Indijos ir Persijos kultūras, parašęs dramas „Šarūnas“ ir „Skirgaila“, grynai orientalistinį romaną „Pratjekabuda“ bei išleidęs „Dainavos šalies senų žmonių padavimus“, Lietuvos valstietiškiems skaitytojams kėlė pagarbų pasididžiavimą, ugdė jų savigarbą ir lietuvišką savimonę. Krėvė, giliai pažinęs senąsias Rytų kultūras ir radęs jose bendrumų su lietuvių kultūra bei istorija, tapo kažkuo artimas Jono Basanavičiaus idėjoms, jo moksliniams tyrimams. Rašytojo mokytojas etnologijos moksluose Lvovo ir Kijevo universitetuose buvo prof. M. S. Gruševskis, turėjęs didžiulę įtaką jo idėjų, pasaulėžiūros susiformavimui. „Jų gyvenime daug paralelių: abu buvo eserai, masonai, indoeuropeistai, etnologai, kraštiečiai, abu tarybiniais metais tapo akademikais ir

jokiose politinėse situacijose jiems neteko nusileisti iš mokslo elito viršūnių“, (18) – rašo Laima Kastanauskaitė. Galima teigti, kad Krėvė dar studijuodamas Kijeve, jau tapo savotišku tautininku, jo credo – didinga senosios Lietuvos istorija vėliau romantiškai pavaizduota dramose ir padavimuose.

Apie tai kalba jis pats: „Kai aš pradėjau kurti, tai aš niekadęs negalvojau, kad aš dirbu dėl garbės arba pasižymėti kaip rašytojas. Bet man kilo noras tada atgaivinti tą senovės Lietuvą, o ypač kada man tekdavo susitikti dar universitete su kitų tautų studentais, kurie kalbėdavo apie savo didingą praeitį. Man tada kilo noras parodyti, kad mūsų praeitis yra didingesnė, negu kitų. Ir tada norėjau atkurti tą senąją Lietuvą, kuri viena ranka kovojo prieš visą Europą, kai šioji kryžiuočiams teikė pagalbą. Lietuva ne tik tai nesužlugo, nenusileido, bet sužlugdė tą kryžiuotį. O kita ranka Lietuva užkovojo didesnę pusę šios dienos Rusijos. Norėjau parodyti, kad kovose, mirtinose ir žūtbūtinėse, ji pasidarė didžiausia ir galingiausia valstybė, kad ji atrėmė Azijos minias, kurioms atsispirti negalėjo visa Europa. Aš galvoju, kad jeigu tie žmonės galėjo tai padaryti, jie turėjo būti milžinai siela. Ir aš norėjau atvaizduoti tų milžinų sielą – senovinę Lietuvą. Ne tam, kad aš čia pagarsėčiau, o tam, kad visi lietuviai, ypač jaunimas, pajustų savigarbą.“ (19)

TPP ideologas Antanas Smetona kartu su redaktoriumi Juozu Tumu „Vilties“ laikraštyje, tęsdami Basanavičiaus idėjas, kėlė lietuvių tautos atgimimo, kultūros, lietuviybės gaivinimo Lietuvos pakraščiuose, lietuvių teisių bažnyčiose ir kt. klausimus. Per šešerius metus „Viltis“ išvarė platų ir svarbų barą lietuvių visuomeniniame gyvenime, per šį laiką susikristalizavo vidurio srovės, būsimųjų tautininkų ideologijos pagrindai. Tuomet kai kitos partijos vykdė savo veiklą skaldydami visuomenę socialiniu ar religiniu pagrindu (skaldymas buvo ypač pavojingas dar tik beatsikuriančiai Lietuvai), tai vienas iš svarbiausių siekiamų „Vilties“ tikslų tapo tautos vienybės idėjos ugdymas. Krėvė, sukūręs herojiškus personažus Šarūną, Skirgailą, kurių tikslas tarnauti Lietuvai („Šarūne“ tauta idiliškai gyvenusi mažomis gentimis turėjo per kraują ir ašaras pereiti į vieningą ir didelę valstybę, o „Skirgailoje“ tauta patenka į pasaulėžiūros kryžkelę – senoji tikyba, kaip miela ji bebūtų, nebegali apsaugoti žūtbūtinėse grumtynėse valstybės), degė panašiomis idėjomis: atkurti vieningą, stiprią, su Vilniumi, Gardinu ir Klaipėda Lietuvą.

Krėvės sukurti personažai ir idėjos visu dramatiškumu jam iškilo tikrovėje, kai 1920 m. gegužę jis grįžo į Lietuvą, kada vyko Nepriklausomybės karai prieš Rusijos bolševikus, o spalio – lapkričio mėn. ir lenkų gen. Liucjano Želigovskio karių siautėjimai, kurie baigėsi pusės Lietuvos – Pietryčių Dzūkijos (Vilniaus krašto – šis pavadinimas primestas okupantų, todėl nevartotinas) užgrobimu. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (toliau LDK) atkūrimo idėjos ir Vilniaus krašto sugražinimas Lietuvai buvo svarbiausia „Šarūno“ kūrėjo politinė vizija, gal dėl to Krėvė priklausė Mykolo Riomerio įkurtai masonų ložei „Lietuva“, kurios tikslai buvo tie patys. Čia ir išaiškėja išvada, kad tautos vienybės idėja ir didelės Lietuvos valstybės vizija buvo svarbiausia priežastis, rašytojui dalyvauti politikoje ir susieti save su TPP ir tautininkų ideologija. Neatmestina, kad šiam Krėvės žingsniui galėjo turėti įtakos ir jo ryšiai su Smetona ir Juozu Tumu, nes „Vilties“ laikraštyje buvo spausdinami kai kurie pirmieji jo kūriniai, nors pagrindinis rašytojo žymiausių kūrinių skleidėjas buvo literatūros žurnalas „Vaivorykštė“ ir jo redaktorius, jaunystės laikų bičiulis, Liudas Gira.

Blanki demokratija vanagų apsuptyje

Steigiamasis Seimas, valdomas LKDP ir LSLDP koalicijos, pasišovęs įgyvendinti dideles laisves, priėmęs plačios apimties amnestijos įstatymą, sužadino priešvalstybinių gaivalų – komunistų veiklą, o paleisti iš kalė-

jimų jie veikė per profsąjungas. 1920 m. birželio 10 d. priimta Laikinoji Konstitucija deklaravo parlamentinę santvarką, tikybos, spaudos, žodžio, streikų, susirinkimų ir draugijų laisvę, o mirties bausmė naikinama. Dėl komunistuojančių sluoksnių sukeltų neramumų, Vyriausybė buvo priversta vėl įvesti karinę padėtį, nes Lietuvos visuomenė nebuvo pribrendusi naudotis laisvėmis.

Reikia pastebėti, kad 1920 m. sausio 16 d. Santarvės šalys panaikino Sovietų Rusijos blokadą, o vasario 2 d. Estija bei vasario 12 d. D. Britanija su Rusija pasirašė Taikos sutartis. Ir tik mūsų diplomatams reikalaujant (ir tuomet Lietuvos vyriausybės apgailėtinais vėlavu) koalicinė Vyriausybė vadovaujama Kazio Griniaus (LSLDP atstovo) pradėjo derybas su Sovietų Rusija dėl taikos, kurią pasirašė 1920 m. liepos 12 d.. Buvęs suverenais – Rusijos imperija, tapusi Sovietų Rusija, apibrėžė Lietuvos sienas lietuvių etnografinėse ribose su Vilniumi, Gardino ir Lydos sritimis, tačiau bolševikai Vilnių ir šias sritis išlaikė iki rugpjūčio 27 d., o pasitraukė tik tada kai buvo lenkų sumušti prie Vyslos. Po bolševikų armijos sutriuškinimo, Lenkija, įgavusi sparnus, ir toliau dėjo pastangas prisijungti Lietuvą, o viduramžiškų idėjų vedama (didelė ir stipri Žečpospolita yra geras skydas nuo Rytų barbarų) šias lenkų užmačias kurstė ir palaikė Prancūzija.

Neilgai trukus, po 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų Taikos sutarties su Lenkija pasirašymo, stebint Santarvės šalių kariniams atstovams, jau spalio 8 d. gen. Želigovskio lenkų kariuomenė slapta perėjo šia sutartimi numatytą demarkacinę liniją ir 9 d. okupavo Vilnių. Lapkričio mėnesį Lietuvos kariuomenė ties Širvintomis ir Giedraičiais sutriuškinti Želigovskio armiją, ėmė veržtis toliau siekdama išvaduoti Vilnių ir jo kraštą, tačiau Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisijos pirmininkas pareikalavo nutraukti puolimą ir Lietuvos politinė valdžia – Kazio Griniaus vyriausybė pakluso. Tai buvo mūsų politikų klaida užtraukusi Lietuvai istorinę nelaimę ir pusės valstybės teritorijos netektį. Juk analogiška Karinės kontrolės komisijos pirmininko nota, Želigovskiui užėmus Vilnių, buvo pareikšta ir Lenkijai, tačiau ji nepakluso ir toliau puolė Lietuvą ir jokių jai sankcijų nebuvo taikyta, o net priešingai – Antantės valstybės ir toliau tenkino ir palaikė jos imperinę politiką. Toks Griniaus Vyriausybės nuolankumas, kai vyksta karas tarp buvusių vieno istorinio likimo sesių, kai su Sovietų Rusija Antantės ir naujai susikūrusios šalys jau buvo pasirašę Taikos sutartis, dabar atrodo išdavikiškai. Juolab stebina Vyriausybės neryžtingumas, kai dar 1919-08-28 buvo susekti ir suimti 435 POW (20), Lenkijos slaptos organizacijos, turėjusios tikslą ginklu nuversti Lietuvos Vyriausybę, nariai, kurių teismas kaip tik prasidėjo 1920 m. gruodžio 15 d. Žodžiu, Lenkija siekė pavergti Lietuvą iš išorės ir vidaus, o Lietuvos Vyriausybė, pabūgusi karinės komisijos reikalavimo nežygiuoti į Vilnių, neatsiėmė savo teritorijos, kuri pripažinta Lietuvai Suvalkų sutartimi (1920), bet ir pagal paskutinę, suverenių valstybių, Lietuvos ir Lenkijos, Liublino unijos sutartį (1569). Akivaizdu, kad Vyriausybės paklusnus atsisakymas susigrąžinti sostinę Vilnių ir Pietryčių Dzūkiją sukėlė kariuomenės ir šaulių sluoksniuose nepasitenkinimą.

Vincas Krėvė-Mickevičius Azerbaidžane, patyręs partijų veiklą dar tik gimstančios demokratijos sąlygomis ir matęs, kaip partijų ginčiais naudojasi bolševikai – jie gandų bei spaudos propagandos būdu mulkino Baku visuomenę, o susidarius kritinei situacijai, naudodami karines priemones, užėmė valdžią. Matydamas sudėtingą padėtį Lietuvoje, Krėvė jau 1920 m. rugpjūčio mėnesį TPP laikraštyje „Tauta“ paskelbė politinę apybraižą „Bolševikai“, kurioje aprašė Rusijos bolševikų klastingus politinės veiklos būdus ir valdžios užgrobimą Baku mieste bei Azerbaidžane (2010 metais ši apybraiža išspausdinta Azerbaidžane rusų ir azerbaidžaniečių kalbomis sukėlė sensaciją).

Čia vertėtų pažvelgti į citatą iš Krėvės „Bolševikai“: „Šie faktai, gana aiškūs, kad suprastume kokios politikos prisilaiko didžiumiečiai (bolševikai – V. T.) ir kiek galime tikėti jų žodžiais, o ne darbais. Būnant Maskvoje, man prisiėjo susitikti su vienu gruzinu, kuris dabar yra komisarų Užkaukazėj, „tovariščiumi“ K-lakr. ir laiki-

nai viešėjo „raudonojoje Maskvoje“. Aš jį buvau pažinęs dar prieš karą, bendrą darbą dirbdamas. Pasikalbėjome apie Užkaukazę ir aš paklausiau, kokios jis nuomonės apie didžiumiečių taiką su Lietuva (1920 m. liepos 12 d. sutartį – V. T.). Jo atsakymas buvo maždaug toks: [...] Bet didžiumiečiai gerai supranta, kad jų tvarka, jų valdžia galės gyvuoti Rusijoje tik tuomet, kada panaši tvarka bus ir kitose Europos valstybėse, daug turtingesnėse negu Rusija ... Spraga Europon yra Lietuva ir Lenkija. Bet nuveikimas Lenkijos yra abejotinas, o Lietuva, žinoma negalės didžiumiečių jėgoms pasipriešinti. Jie žinoma nelaužys padarytos taikos bet kas gi užgins susidaryti „Tarybų nepriklausomai Lietuvai“ Minske, ar kitose vietose, kurios irgi vadinama „Litovskimi“. Tarybų Lietuva, žinoma, paskelbs savitarpinę kovą su baltąja Lietuva. Žinoma, turėdama mažai jėgų, ji kvies laisvanorius, kad jie padėtų išgelbėti darbo žmones, skurstančius baltoje Lietuvoje buržujų naguose, o jau bus Maskvos Tarybų darbas, kad tų laisvanorių nestigtų, „Raudonajai nepriklausomai Lietuvai“ nestigtų ir karo medžiagos. [...] Man prasitarus, kad proletariatui nepridera tokia veidmainiška politika, atrėžė „pridera“ – nepridera – esą buržuaziniai prasimanymai. Tie, kas žūt-būt kovoja, neprivalo tų buržuazinių pripratimų laikytis...“ (21)

Ši citata rodo kokios lemties tais trapiais Nepriklausomybės metais galėjo sulaukti Lietuva, nes „demokratinės respublikos klestėjimas pareina iš vienos pusės nuo bendro demokratinių masių kultūringumo, o iš antros pusės – nuo šitų masių vadų kilnumo“, (22) – rašo Stasys Šalkauskis. Tuo metu Lietuvoje kaip tik ir stigo masių kultūringumo, pilietiškumo ir tautiškumo.

Humanitaras vadovauja karinei organizacijai

1919 m. susikūrė Lietuvos šaulių sąjunga – pusiau politinė visuomeninė-karinė organizacija, apjungusi atskirus partizanų ir savigynos būrius. Pirmuoju pirmininku buvo išrinktas bajoras Vladas Pūtvis-Putvinskis, gerai žinojęs riteriškų organizacijų esmę, tradicijas. Šauliai – atgimusios tautos naujieji riteriai, dvasios aristokratai. Šauliai skelbėsi esą tautos laisvės gynėjai, bet kartu pripažino, kad jie siekiantys naujos tautiškumo kokybės, naujos savasties. Jie vienodai vertino katalikybę ir pagonybę. Todėl kairiosios ir krikščioniškosios partijos (po Steigiamojo Seimo rinkimų ir iki 1926 m. gruodžio valdžiusios Lietuvą) į šaulius žiūrėjo nepatikliai. Kaip Pūtvis-Putvinskis yra pastebėjęs, kad šauliškumas yra pasaulinis reiškiny, labai senas, turintis savo organizaciją, istoriją, kultūrą ir yra slaptas bei savanoriškas.

Tai štai, 1922 m. liepą LŠS Centro valdybos pirmininku išrenkamas humanitaras Vincas Krėvė. Gali kilti klausimas: kodėl pusiau politinei visuomeninei-karinei organizacijai vadovaus rašytojas ir dar mažai susidūręs su paskutiniais įvykiais Lietuvoje bei iki 1920 m. negyvenęs tėvynėje? LŠS įkūrėjas Putvinskis, burdamas lietuvių bajorų ir valstiečių luomus, bandė miestus ir kaimus užkrėsti riteriškumo, karžygiškumo dvasia ir prikelti buvusią LDK. Panašios idėjos ir sukurti didvyriški herojai veikė Krėvės dramose ir padavimuose: rašytojas išaukštino kunigaikščius, karžygius, kurie vertybe laikė šlovę, įgyjamą kare, tarnaujant valstybei, valdovui – tai bajoriškosios kultūros požymiai. Populiaraus rašytojo idėjos buvo artimos karių ir šaulių sluoksniuose, kurie jautė nusivylimą neryžtinga kairiųjų ir krikščionių demokratų Vyriausybe, susigrąžinant Vilnių po Želigovskio sutriuškinimo. Krėvė, jau 1921 m. rudenį dalyvaudamas mitinguose, spaudoje, kritiškai pasisakė Lenkijos grobuoniškų veiksmų atžvilgiu, akivaizdu, kad tai turėjo įtakos išrenkant jį LŠS pirmininku.

Vincui Krėvei vadovaujant LŠS tapo dar populiarsnė, o tam pasitarnavo Šaulių sąjungos vaidmuo rengiant

ir dalyvaujant Klaipėdos sukilime. Apie tai buvo išsamiai aprašyta, (23) todėl dabar apsiribosiu tik kai kuriais faktais, bylojančiais apie Krėvės charakterį. 1922 m. lapkričio 20 d. slaptame Vyriausybės posėdyje, sprendžiant Klaipėdos sukilimo klausimą buvo nutarta, kad „jei įvykiai iššauktų politinius nesusipratimus, pavojingus Lietuvos valstybei, iniciatoriai [...] (LŠS vadovybė – V.T) gali būti suimti ir patraukti teismo atsakomybėn [...] Vyriausybė kol kas negalinti Šaulių sąjungai suteikti paramos nei ginklais, nei lėšomis [...]“ (24) Pasitarime Krašto apsaugos ministras Balys Sližys Krėvei išrėžė, kad jis „įsivaizduojas esąs Šarūnas“ ir „jo sugalvota avantiūra“ pasibaigs nieku. Po tokių sprendimų kitokio būdo žmogus būtų apsiraminęs ir sėdėjęs pirmininko kėdėje, juolab, kad tai buvo tik visuomeninės pareigos, bet ne Krėvė, „Šarūno“ ir „Skirgailos“ autorius. Matome, kad jam Lietuvos interesai buvo svarbiausi – šaulių pirmininkas visą atsakomybę prisiėmė sau ir pradėjo organizacinius Klaipėdos išvadavimo žygius. Jam iškilo klausimas: kas, kokios valstybės ginklais ir politiniu palaikymu galėtų paremti šį žygį? Kilo gana išmintinga, atitinkanti geopolitinę situaciją, idėja, kad Klaipėdos reikalu galėtų padėti Santarvės valstybių nuskriaustoji Vokietija. Slaptose derybose su Vokietijos kariuomenės vadu Krėvei lengvatinėmis sąlygomis pavyko gauti ginkluotę, slapta atgabenti į Kauną ir apginkluoti šaulius bei savanorius. Kaip žinome, 1923 m. sausio 15 d. Klaipėdos kraštas buvo sėkmingai išvaduotas iš prancūzų karinės administracijos. Taigi, galime teigti, kad Vincas Krėvė ne dėl asmeninių ambicijų tapo Klaipėdos sukilimo organizatoriumi, bet veikė tik dėl Lietuvos valstybės interesų, juolab, gerai žinodamas, kad nepavykus sukilimui bus nuteistas.

Dabar pažvelkime į Tamošaičio teigimą, kad Krėvė „būdamas LŠS Centro valdybos pirmininku, savo iniciatyva mėgino supolitinti šią populiariausią šalyje nepolitinę ir karinę organizaciją. [...] Šaulių vadovas V. Krėvė, prisidengdamas patriotiškumu visuomenėje, siekė patenkinti savo asmenines politines ambicijas.“ (25) Jau Putvinskis kurdamas Šaulių sąjungą, teigė, kad tai pusiau politinė visuomeninė-karinė organizacija, turinti slaptumo požymių, jos veikla buvo apibrėžta 1921 m. įstatymu, tačiau ji nebuvo priskirta prie Krašto apsaugos ministerijos (tai įvyko tik 1929 m., Putvinskiui mirus).

Po 1922 m. spalio 10-11 d. rinkimų į I Seimą dėl visuomenės susiskaldymo: į palaikančiuosius krikščionis demokratų ir, dėl Rusijos revoliucinių idėjų poveikio, palaikančiuosius kairiuosius – liaudininkus, socialdemokratų, TPP atstovai kartu su Krėve neturėjo populiarumo visuomenėje ir į Seimą nepateko. Tačiau margas Seimas negalėjo sudaryti patvarios koalicijos, todėl prezidentas Aleksandras Stulginskis pavedė nepartiniam Ernestui Galvanauskui sudaryti Vyriausybę. Valstybės viduje susidarė nestabili padėtis, išorėje taip pat – Prancūzijos palaikoma Lenkija darė politinius žygius prisijungti Klaipėdos kraštą. Tik patriotiško ir ryžtingo, besirūpinančio Lietuvos interesais, Premjero Galvanausko politikos dėka pavyko neutralizuoti Lenkijos spaudimą ir Klaipėda 1923 m. vasario 16 d. buvo pripažinta Lietuvai *de jure*. Deja, šią Vyriausybę Seime palaikė tik 38 nariai iš 78, todėl ji negalėjo sėkmingai dirbti ir Prezidentui teko 1923 m. kovo 12 d. I Seimą paleisti. Rinkimai į II Seimą buvo paskelbti gegužės 12-13 d.

Esant nestabiliai padėčiai valstybės viduje ir prieš Lietuvą agresyviai veikiant istorinei jos sėsei Lenkijai, turintis idėjų Krėvė, vadovaudamas Šaulių sąjungai, negalėjo likti nuošalyje. 1923 m. kovo 28 d. LŠS Centro valdybos posėdyje pirmininkas pranešė, kad Šaulių sąjungos prezidiumas gauna iš įvairių šaltinių nuomones, kad šauliai skirtingai ir nepalankiai vertina Seimo rinkimus, todėl prezidiume susidarė nuomonė, kad Šaulių sąjungai tikslinga dalyvauti Seimo rinkimuose su savo sąrašu. Beje, Seimo rinkimų įstatymo 33 straipsnis bylojo, kad „kiekviena partija ar kuopa [...] gali įduoti apygardos komisijai sąrašą tų asmenų, kuriuos siūlo Seimo atstovais.“ Krėvė, būdamas gana demokratišku vadovu, pasiūlė apsvarstyti šį klausimą Centro valdyboje (26) ir būsimojoje Lietuvos šaulių konferencijoje. (27) Valdybos nariai ir tuomet esantys Seimo nariais kai-

riosios LVLP atstovai Mykolas Sleževičius ir J. Staugaitis pasisakė prieš dalyvavimą Seimo rinkimuose su Šaulių sąjungos sąrašu, jiems pritarė ir V. Putvinskis. Be šių asmenų posėdyje dalyvavę valdybos nariai: V. Krėvė, A. Bružas, L. Vailionis ir S. Šilingas, pritardami atskiram LŠS kandidatų sąrašui, atskleidė kritišką situaciją Seime, kai besikivirčijančios lietuviškos partijos negauna daugumos ir Vyriausybės sudarymą nulemia tautinių mažumų ar komunistų atstovai, todėl taikdariaišką vaidmenį galėtų atlikti, patriotiškai nusiteikę, išrinkti į Seimą LŠS kandidatai. Kadangi kiti du valdybos nariai A. Graurogkas ir A. Marcinkevičius aiškios nuomonės neišsakė – šis klausimas buvo paliktas spręsti Lietuvos šaulių konferencijai.

1923 m. kovo 29 d. įvyko šaulių konferencija, joje dalyvavo 200 atstovų iš įvairių Lietuvos vietovių. Krėvė, pradėdamas konferenciją, nurodė, kad Lietuvai gresia pavojus, jei į būsimą Seimą bus išrinkta daug tautinių mažumų atstovų, komunistų, nes lietuviškoms partijoms nesusitarus, mažumų atstovai drauge su bolševikais, faktiškai nulems Lietuvos likimą. Jis kalbėjo, kad Seime reikia turėti patriotiškų atstovų, kurie valstybinius reikalus laikytų aukščiau partinių ir nebūtų partijų vidine drausme verčiami balsuoti net prieš savo nusistatymą, kaip tai atsitinka su partijų atstovais. Tokie kandidatai galėtų būti tautoje populiarios Šaulių sąjungos atstovai. Vykstant diskusijai, o M. Sleževičiui bei Rapolui Skipičiui kategoriškai pasisakius prieš ir argumentuojant, kad šauliams dalyvaujant Seimo rinkimuose su savo sąrašu bus pažeisti šaulių organizacijos principai (slaptumas, savanoriškumas), o tai gali suskaldyti vienintelę organizaciją, po kuria, pavojingu valstybei metu, gali burtis įvairių įsitikinimų žmonės, konferencija slaptu balsavimu priėmė nutarimą – su atskiru LŠS sąrašu rinkimuose į II Seimą nedalyvauti. Taip LŠS pirmininkas demokratišku būdu sušvelnino išreikštą šaulių sluoksniuose nepasitenkinimą Seimu ir atsakė į kilusią idėją dalyvauti Seimo rinkimuose atskiru šaulių sąrašu.

Todėl Tamošaičio interpretacija, kad „V. Krėvė, prisidengdamas patriotiškumu visuomenėje, siekė patenkinti savo asmenines politines ambicijas“ yra visiškai atmestina, nes jo nuostatos ir veikla rodo, kad jam virš visko buvo svarbiausi Lietuvos valstybės interesai. Tai patvirtina dar ir šie faktai: 1923 m. lapkričio 15-18 dienomis vykęs LŠS visuotinis suvažiavimas patvirtino senąją Centro valdybą ir antrajai kadencijai, kaip demokratiškas ir geras organizatorius, vėl buvo išrinktas Krėvė. Kas dėl jo politinių ambicijų tenkinimo, tai TPP sąraše rinkimams į II Seimą jis buvo įrašytas ketvirtuoju – po politinių įžymybių: Smetonos, Voldemaro ir Martyno Yčo – Krėvės asmenybė, kaip populiaraus rašytojo ir LŠS pirmininko (po Klaipėdos sukilimo dar labiau išpopuliarėjusio), puošė šios partijos sąrašą. Galima prielaida, jei „Šarūno“ autorius būtų įrašytas pirmuoju TPP sąraše, tai dėl savo populiarumo būtų patekęs į Seimą. Šiuose rinkimuose Krėvė ragino pažinti bolševikus ne iš žodžių, bet iš darbų ir savo straipsniuose „Trimitė“ agitavo šaulius pasisakyti prieš bolševikus. Todėl II Seime nebuvo išrinktas nė vienas bolševikas, nors I Seime jų buvo penketas. Deja, ir šį kartą, gegužės mėnesio II Seimo rinkimuose nebuvo išrinktas nė vienas TPP kandidatas, o pažangiečių tokį nepopuliarumą visuomenėje atskleidžiau aukščiau. Beje, šios partijos prastai agitacinei idėjų sklaidai padėjo ir tai, kad ji jokių struktūrų Lietuvoje nebuvo sukūrusi, o rėmėsi tik grupe inteligentų ir jų leidžiama spauda.

Krėvės vizija – susigrąžinti Vilnių

Krėvė žinojo visuomenės ir kariuomenės bei šaulių sluoksniuose sklindantį nepasitenkinimą Griniaus vyriausybės nuolankia Lenkijai ir Antantei vykdoma politika. 1921 m. ši Vyriausybė Briuselyje vedė derybas, pagal Belgijos ministro Pauliaus Hymanso projektą, dėl federacijos sudarymo su Lenkija. Visuomenė šioms dery-

boms priešinosi, rengdama Kaune mitingus (1921 spalio mitinge dalyvavo ir kalbėjo Krėvė) ir Griniaus vyriausybė 1922 m. vasarį buvo priversta atsistatydinti.

Krėvė su Smetona ir Voldemaru puoselėjo planus rengti, analogišką Klaipėdai, sukilimą Vilniuje ir susigrąžinti Lenkijos okupuotą Lietuvos sostinę su Lydos ir Gardino sritimis. LŠS pirmininkas, siekdamas šio tikslo, tikėjosi pagalbos iš Sovietų Rusijos, todėl kartu su pažangiečių bendražygiais vedė derybas su šios šalies ambasada. 1923 m. balandžio 2 d. Kaune vyko mitingas, smerkiantis Ambasadorių konferencijos Vilniaus pripažinimą Lenkijai. Mitingo dalyviams sustojus prie LŠS būstinės, šios vadovybė šūkiu: „Tas kelias – kovos kelias“ (28) nurodė Vilniaus susigrąžinimo kelią.

„Dar 1923 m. pradžioje Smetona, Voldemaras, Krėvė apsisprendė rengti perversmą ir pagalbos 1923 m. vasario pradžioje kreipėsi į SSSR pasiuntinį, [...] kad SSSR sulaukėtų Lenkiją, neleistų jai pulti Lietuvos perversmo metu ir po jo.“ – rašo istorikas Zenonas Butkus. Krėvė, norėdamas, kad SSSR paremtų Lietuvą išvaduojant Vilnių, „siūlė sovietų pasiuntiniui I.Lorencui užmegzti slaptus ryšius tarp Lietuvos ir SSSR karinių organizacijų. [...] Smetona ir Voldemaras vis pabrėždavo, kad jie patys, turėdami savo organizaciją kariuomenėje, nuvers tuometinę krikščionių demokratų valdžią labai lengvai, iš karto.“ (29) Akivaizdu, kad toks aktyvus LŠS pirmininko ir TPP vadovų veikimas išreiškė šaulių ir karinių sluoksnių nepasitenkinimą Seimų valdžios vykdoma prisitaikėliška politika, kuri buvo privedusi prie Pietryčių Dzūkijos (Vilniaus krašto) netekimo. Šios nuotaikos ypač sustiprėjo po 1926 m. III Seimo rinkimų, kai valdžia perėjo tik kairiesiems ir, dėl komunistuojančių sluoksnių aktyvumo bei demonstracijų, gruodyje realiai išsiveržė kariniu perversmu.

1923-1924 metais Krėvė aktyviai dalyvavo politikoje, rašydamas LŠS žurnale „Trimitas“ kritinius straipsnius Vyriausybės vykdomai politikai bei karštai patriotinius, skirtus šauliams ir visuomenei, lyg ruošdamas juos Vilniaus žygiui. „Trimite“ skelbti straipsniai: „Kuriuo keliu?“, nr.173; „Tėvynė pavojuje!“, nr. 175; „Gelbėkim savo tėvynę!“, nr. 176 išreiškė kitokį nei valdžios požiūrį į Lietuvos užsienio politiką, ugdė demokratiškumą ir patriotiškumą visuomenėje. Pradžioje jo vedamieji pasižymėjo emocionalių patosu, aktyviu raginimu „remti savo valdžią sunkioje kovoje už Lietuvos nepriklausomybę ir duoti jai moralios pasparties, atsisakyti nuo pražūtingo Antantės mums pasiūlymo – būti federacijoje su Lenkija.“ (30) Kituose straipsniuose LŠS pirmininkas atskleidė lietuvių visuomenėje buvus prolenkiško nusistatymo piliečių, kurie yra „antinacionalinė jėga – mūsų kapitalistai, mūsų bankininkai, lietuviai ir žydai be skirtumo, jų vienas dievaitis, kuriam pardavė savo sielą, pinigas. Apiplėšę visą Lietuvą, prisikrovę milijonus dolerių, jie jaučia, kad jiems ankšta Lietuvoje [...]. Tokia sritimi galėtų būti Lenkija, jeigu prie jos prieiti – o prieiti į ją galima tik Lietuvos nepriklausomybę pardavę [...]. taigi jie ir stumia prie derybų su lenkais.“ (31) Toliau Krėvė mini, kad dar yra silpno būdo lietuvių, kurie susidūrę su didžiųjų valstybių (anglų, prancūzų) diplomatų raginimais „susitaikinti ramiu būdu su lenkais“ ir tai yra įmanoma, bet tik tuomet, kai lenkai pripažins Lietuvos nepriklausomybę ir atsižadės Vilniaus visiems laikams. Antibolševizmas, o dėl Lenkijos agresyvumo atsiradęs anti-lenkiškumas bei Antantės valstybių kritika dėl jų beatodairiško Lenkijos užmačių palaikymo, buvo esminis 1922-1924 m. „Trimite“ Krėvės politinių straipsnių tonas. Aišku, jis kaltino ir Lietuvos vyriausybę aklu patiklumu Antantės valstybėms, ragino savo politiką nukreipti į Vokietiją ir Sovietų Rusiją, kaip potencialias pagalbininkes atgaunant Vilniaus kraštą, nes „rusų pavojus – tik priešų gąsdinimas, o lenkų pavojus yra įvykęs ir realus“. Šios valstybės oficialiomis notomis Tautų sąjungai protestavo prieš Pietryčių Dzūkijos (Vilniaus krašto) pripažinimą Lenkijai.

Demokratiškai išrinktų Seimų sudarytos vyriausybės nevengė naudoti diktatoriškų priemonių kai TPP vadovai juos kritikavo dėl užsienio politikos ir nenuosaikaus žemės reformos vykdymo. Per 1922–1924 metus

valdžia uždarė šiuos pažangiečių laikraščius: „Lietuvos balsą“, „Tėvynės balsą“, „Krašto balsą“ ir „Vairą“. Galima daryti išvadą, kad anuomet susidariusi arši kova spaudoje tarp valdančios koalicijos ir opozicinės Tautos pažangos partijos galėjo būti atsakas į Vilniaus krašto netektį ir Krėvės bei TPP vadovų ryžtą susigrąžinti šį kraštą Sovietų sąjungai padedant. Tačiau tai ir liko tik iliuzija, nes Sovietų bolševikams buvo svarbiau pasinaudojant Vilniaus konfliktu valdyti Lietuvą ir laikyti ją kaip placdarmą tolesnei ekspansijai į Vakarų bei antilenkišku barjeru, ginančiu visą Pabaltijį nuo Lenkijos agresijos.

Populiarusis humanitaras palieka šaulius

Labiausiai LŠS pirmininko straipsnius kritikavo valdančiųjų valstiečių liaudininkų laikraštis „Lietuvos žinios“ savo straipsniuose: „Isterija“, „Netikras Šaulių S-gos kelias“, „Mūsų mažyliai“ ir kt., tačiau neturint pakankamai argumentų pereita prie V. Krėvės ir A. Voldemaro charakterio bruožų kritikos ir asmeninių ambicijų. O LVLS lyderis Sleževičius atvirame laiške apkaltino LŠS pirmininką šaulių būrių telkimu savo tikslams: „Jūs raginate būrių atstovus būti pasirengusius, kada ateis laikas, čia pat iš pradžių iškoneveikę, išjuodinę liaudininkus, išvadinę juos žulikais ir Lenkam parsidavėliais, kuomet tų pat liaudininkų akivaizdoje drauge su Jumis (jie) posėdžiauja toje pat Šaulių Sąjungos Centro Valdyboje.“ (32)

Šie straipsniai „Trimite“ sukėlė nepasitenkinimą LŠS Centro valdybos bei Seimo nariui, valstiečiui liaudininkui J. Staugaičiui, kuris 1924 m. vasario 22 d. valdybos posėdyje apkaltino Krėvę, teigdamas: ar pirmininkas turėjo teisę reikšti savo nuomonę ir kritikuoti valdžią, jeigu Šaulių sąjunga subsidijuojama Krašto apsaugos ministerijos. Po septynių dienų, vasario 29 d. įvykusiame Centro valdybos posėdyje, kuriam pirmininkavo Vinco Krėvės pavaduotojas Stasys Šilingas, dalyvavo: sekretorius A. Bružas, pirmininkas V. Krėvė, nariai: J. Bruvelaitis, A. Smetona, R. Skipitis, dr. Raulinaitis, M. Krupavičius, dr. J. Staugaitis, M. Sleževičius, P. Leonas, L. Valkaitis ir štabo viršininkas P. Klimaitis vyko diskusijos apie iškeltus Krėvei kaltinimus. Šaulių sąjungos Klaipėdos skyriaus vadas J. Bruvelaitis pasakė, kad Krėvės straipsniuose keliami turintys pagrindą svarbūs klausimai. Pirmininką ginantis A. Bružas pareiškė, kad nėra įstatymo ar Centro valdybos nutarimo, kuris draustų Šaulių sąjungos pirmininkui rašyti straipsnius šaulių leidinyje ar reikalautų atsiklausti valdybos, nes ji pati jį išrinko. L. Vailionis pasakė, jog šie straipsniai tik sustiprino Lietuvos nepriklausomybę. Krėvė, atsakydamas į kaltinimus, pabrėžė savo orientaciją į Vokietiją ir Sovietų sąjungą ir prabilo apie J. Staugaičio prolenkiškumą: „Jei D-as Staugaitis mano, kad reikia dėtis su lenkais, tai taip turėtų atvirai savo tokį nusistatymą ir spaudoje reikšti.“ (33) Pirmininkaujantis S. Šilingas, palaikydamas kalbėjusiųjų nuomonę, pasiūlė balsuoti Krėvę išteisinantį nutarimą: „Šaulių sąjungos CV-a apsvarsčiusi Dr. J. Staugaičio pareiškimą ir turėdama omenyje, kad Profesorius V. Krėvės-Mickevičiaus straipsnių spausdinimas „Trimite“ neišsilenkia iš tvarkos, kuri buvo nusistačiusi iki šiol redaguojant „Trimitą“ [...]. (34) Nors už pirmininką balsavo penki CV nariai, prieš – du bei trys susilaikė ir taip jo veiksmai buvo išteisinti, tačiau Krėvė įsižeidęs pareiškė, „kad mano pirmininkavimas Šaulių sąjungai nenaudingas, nes ir prieš ją, ir prieš mane leidžiama provokacinių žinių: galbūt todėl, kad esu laikomas aršiu lenkų priešu. Aš pareiškiu, kad nuo Centro Valdybos Pirmininko ir mano pareigų atsisakau. Po to, manau, niekur nebus kalbų, kad aš noriu tapti Vincu pirmu.“ (35). Apie jo pasikarščiavimą byloja A. Bružas: „paskubomis, trenkęs durimis, drauge su A.Smetona išėjo iš posėdžio, palikęs net kepurę.“ (36)

Prabėgus dvejimėms metams, 1926 m. birželio 17-19 d. vykusiame visuotiniame Šaulių sąjungos suvažiavime

vėl dalyvavo Vincas Krėvė ir buvo išrinktas Centro valdybos nariu. Nors tuo metu jis jau vadovavo Lietuvos universiteto Humanitariniam fakultetui ir jo laikas buvo apribotas fakulteto organizaciniais reikalais, tačiau rašytojo sugrįžimas sietinas su kairiųjų valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės susidarymu po 1926 m. gegužės III Seimo rinkimų, kuriuose tris vietas gavo ir Tautininkų sąjungos nariai: Smetona, Volde- maras ir kun. Vladas Mironas. Vyriausybė vadovaujama Mykolo Sleževičiaus pasirašė su Sovietų sąjunga ne- puolimo ir neutraliteto paktą, kurį ratifikuojant Seime aktyviai palaikė tautininkai. Regis, Krėvei bendraujant su nauja Vyriausybe vėl atgijo viltis daryti žygius dėl Vilniaus susigrąžinimo (iki tol valdžioje buvusi LKDP buvo nepalanki šiai idėjai), o Šaulių sąjunga vėl turėjo būti šios idėjos varikliu. Apie tai byloja ir tas faktas, kad 1927 m. gruodžio 17 d., jau po perversmo ir atėjus į valdžią jo buvusiems bendražygiams, Krėvė galuti- nai pasitraukė iš LŠS Centro valdybos nario pareigų, suvokęs, kad viltys atgauti Vilnių visiškai sužlugo, – „dėl žalingos Lietuvos šaulių sąjungos taktikos šiuo Vilniaus faktinio atsižadėjimo momentu“ (37), nes per- versmo metu bei po to buvo tikėtasi, Sovietų Sąjungai padedant, surengti Vilniuje sukilimą ir išvaduoti Piet- ryčių Dzūkiją su Gardino ir Lydos sritimis.

Anot Petro Vaičiūno pasakojimo (38), švenčiant visoje Lietuvoje Vinco Krėvės literatūrinio darbo dvidešimt- metį, o „Trimitui“ neišspausdinus kažkieno parengto apie jo kūrybą straipsnio – šis nedėmesingumas rašytoją taip įžeidė, kad jis net gražino Šaulių sąjungos ženklą ir medalį Krašto apsaugos ministerijai – taip Vincas Krėvė atsisveikino su šia garbinga organizacija, kuriai buvo pasišventęs ir pasiekęs Lietuvai istorinės reikš- mės rezultatus.

Kaip pasakoja Vaičiūnas, Krėvė, būdamas LŠS Centro valdybos pirmininku, griežtai tvarkęs organizacijos reikalus, ugdęs drausmę ir kovojęs su lėšų švaistymu. Net atleidęs iš pareigų aukštą LŠS pareigūną Antaną Žmuidzinavičių, kuris nuvykęs į Ameriką rinkti Šaulių sąjungai aukų, rūpinosi tik savo paveikslų parodomis.

Krėvė – Tautininkų sąjungos kūrėjas

Grįžkime į 1924 metus, kai Krėvė paliko LŠS pirmininko postą, tačiau savo politinės veiklos nenutraukė. Jau tų pačių metų rugpjūčio 17-19 dienomis Šauliuose įvyko reorganizacinis TPP ir Ekonominės politinės žemdirbių sąjungos suvažiavimas įkūręs naują politinę organizaciją – Lietuvių tautininkų sąjungą (toliau LTS). Jos pirmininku buvo išrinktas rašytojas prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, o vicepirmininku – buvęs krašto apsaugos ministras Antanas Merkys. Kaip rašo istorikas Juozas Jakštas: „Įsikūrusi Lietuvių tautininkų sąjunga galėjo didžiuotis išsirinkusi pirmuoju pirmininku klasiką rašytoją V. Krėvė-Mickevičių.“ (39) Buvęs TPP vadovas Smetona buvo išrinktas tik garbės pirmininku, o Voldemaras net nepateko į Centro valdybą. Šie faktai rodo, jog Krėvės populiarumas buvo labai išaugęs ir nustelbė buvusių TPP vadų populiarumą. Žvel- giant iš dabarties, galima teigti, kad buvusių vadovų neišrinkimas net į Centro valdybą, pasėjo grūdą, iš kurio išaugo nesantaikos želmenys tarp trijų autoritetų.

Po nesėkmių Seimo rinkimuose, siekta, pasitelkiant mylimo rašytojo ir veiklaus LŠS pirmininko autoritetą, populiarinti naują politinę organizaciją ir pritraukti į ją kuo daugiau žmonių. Net pavadinimu Sąjunga pabrėžiama, kad ji turi apimti ne kokią lietuvių tautos dalį, bet visą tautą, visus jos sluoksnius. Iš tiesų tai bu- vo nauja kokybė, nes Krėvė įkuria ir naują politinį organą – savitraštį „Lietuvis“, kurio redaktoriumi pakvie- čia literatą Petrą Vaičiūną. „Lietuvis“ pradėtas leisti 1924 m. lapkričio 14-ą, jau antrame numeryje išspausdi- na naujus LTS įstatus, o programą patalpina trečiajame numeryje, kurios autoriais pasirašo prof. V. Krėvė-

Mickevičius ir vicepirmininkas Antanas Merkys. Pabrėžtina, kad programos pirmas punktą atspindi Krėvės politinius tikslus: „Tautininkų sąjungos tikslas – tautiška kultūra, ugdoma laisvoje nepriklausomoje, demokratiniais ir teisės pagrindais tvarkomoje Lietuvoje su Klaipėda, Vilniumi ir Gardinu.“ (40) Programoje neap- tinkama jokių autoritarinių apraiškų, ypač pabrėžiamos demokratinės teisės: „tautinės mažumos naudojami Lietuvos teritorine ir kultūrine autonomija. Valstybinė kalba yra lietuvių kalba [...] įstatymais turi būti apsau- gota, kad bažnyčia nebūtų partijų verčiama ir naudojama politikos įrankiu. [...] kad visuomenė galėtų rinkti į Seimą ir atskirus žmones, nerišant jų su partijų kandidatų sąrašais. Už nusavinimą valstybė turėjo pinigais sa- vininkams atlyginti. Pirmiausiai žeme aprūpinami savanoriai ir pasižymėję kovose kariškiai, paskui – mažžemiai ir tie bežemiai, kurie turi lėšų ūkiui įsikurti. [...] neturintiems lėšų, bežemiams, tai valstybė turi suteikti jiems lėšų.“ (41)

Savaitraštis „Lietuvis“ buvo „visuomenės, politikos ir literatūros“ leidinys, spausdinęs politikos, ekonomi- kos, literatūros, poezijos ir net muzikos bei teatro temomis. Pirmajame numeryje išspausdintame atsišaukime „Lietuviai tautiečiai“, kuriame atsispindėjo Krėvės vizijos apie LDK, „kad Lietuvių tauta, kuri tą galingą valstybę sukūrė, buvo dora; teisybė ir teisingumas buvo gerbiami, valstybės apsauga ir įstatymai visiems bu- vo lygūs“, o dabartiniais „seimų laikais“ ir valdant partijoms Lietuvoje viešpatauja „ne įstatymai, ne teisė, tei- sybė ir teisingumas, bet labiau nuožiūra, neteisybė“. 1925 m. pradžioje Krėvė paskelbė vedamąjį straipsnį tarptautinės politikos tema, kuriame aptarė Sovietų Sąjungos ir Anglijos karo galimybes. Kaip ir anksčiau „Trimite“, taip ir dabar, ragino Lietuvos valdžią užsienio politikoje orientotis į Sovietų Sąjungą ir Vokietiją, neigiamai vertino Vakarų Antantės valstybes, teigdamas jog anglai siekia apsaugoti tik savo kolonijas, o ne Europą. LTS pirmininkas rašė: „Caro valdžia ėjo senais, nukrypusiais keliais, siekdama Rytų kraštų ginkluota pajėga ir kiek galima stengdamasi pasiekti Indijos rubežių. Bolševikai čia, kaip ir visur, ėmė ieškoti naujų ke- lių ir jų priemones anglai skaudžiau pajuto, negu caro valdžios pastangas. Ginklu Anglams nugalėti jie pasi- rinko agitaciją ir ne komunistinę, kaip anglų spauda stengiasi išpūsti. Bolševikai eina Anglų kolonijosna tau- tiniais obalsiais – nepriklausomybės obalsiais, atsipalaidavimo iš anglų išnaudojimo bei vergovės.“ (42) Šios Krėvės įžvalgos atspindi ano meto geopolitinę situaciją, o panegiriką Sovietams galima vertinti kaip diplomatiją, vedant su jų pasiuntinybe derybas dėl pagalbos susigrąžinant Lenkijos okupuotą „Vilniaus kraštą“ bei duoklę už finansinę pagalbą tautininkų spaudai, (43) kurią skirdavo Maskvos pasiuntinys Kaune. Nauja LTS vadovybė kvietė visoje Lietuvoje organizuoti Tautininkų sąjungos skyrius, jei susiburia nors 10 asmenų grupė. Per metus Krėvė atsiskleidė kaip geras organizatorius, nes 1925 m. birželio 26-27 d. įvykusia- me antrajame LTS suvažiavime, apžvelgdamas sąjungos veiklą, akcentavo apie įsteigtus 14 LTS skyrių, o tų metų pabaigoje jau veikė 19 skyrių su 297 tautininkų nariais. (44) Tai buvo pasiekta siunčiant iš Kauno į provinciją tautininkų lektorius, kurie skaitė paskaitas ir ragino vietinius tapti tautininkų sąjungos nariais. Su- važiavimas sąjungos pirmininku perrinko prof. Vincą Krėvę-Mickevičių, o į valdybą po metų pertraukos išrinko ir Smetoną. Suvažiavimas nurodė politinės veiklos kryptis – ruošti 1926 m. Seimo rinkimams, o pro- pagandos tikslas – kritikuoti krikščionių demokratų bloką, kuris nuo 1924 m. vienas tevaldė šalį. Krėvė siūlė įsteigti specialų laikraštį valstiečiams, kad juos būtų galima išplėsti iš LKDP įtakos, bet tam stigo lėšų. Krė- vės pastangomis pasiekta tai, kad į III Seimą pirmą kartą pateko trys tautininkų kandidatai, deja buvusiam Tautininkų sąjungos pirmininkui vėl nepasisėkė tapti Seimo nariu – jis sąrašė buvo įrašytas ketvirtuoju.

Krėvės ir tautininkų takoskyra

Nuo 1922 metų Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras ir Vincas Krėvė dėstytojavo Lietuvos universitete, o 1925 m. prof. V.Krėvė-Mickevičius buvo išrinktas Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu. Kaip jau minėjau šio triumvirato nesantaikos grūdas pasėtas dar tuomet, kai steigiamajame Tautininkų suvažiavime valstybės pirmeivių Smetonos ir Voldemaro neišrinko net į Centro valdybą. Nusipelnusių Lietuvos valstybei asmenų politinės ambicijos buvo pažemintos ir natūraliai jiems buvo nelengva LTS vadovybėje matyti Krėvė. Pirmiausiai nesutarimai prasidėjo Universitete tarp Voldemaro ir Krėvės, apie tai byloja Juozo Tumo laiškai Peterui Klimui (rašyti 1926 m. vasario 9 ir 13 d.). Nors Voldemaras dar 1923 m. savo moksliniame straipsnyje Krėvei priskyrė lietuvių literatūros klasiko vardą, bet 1925 m. pabaigoje posėdžiaujant jis Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojus pavadinęs kišenvagiais. Žinoma, dekanas Krėvė negalėjo šio įžeidimo praleisti pro ausis. Kaip rašo Tumas: „dekanas Krėvė apskundė Voldemarą Rektoriui ir stengėsi Voldemarą nubausti disciplinariniu keliu.“ Toliau pabrėždamas, kad dėl nevaldomo A.Voldemaro būdo neįmanoma su juo kartu posėdžiauti teigia: „man jis abuojas, ir aš vieną sykį jį gerokai taip pat gerokai aplamdžiau. Lauksiu kokio keršto.“ Tumas atskleidžia ir fakultete dirbančių tautininkų vadų politikavimą ir susidariusią slogią darbo aplinką: „Iš Tautininkų partijos aš nuo N. M. (Naujųjų Metų, 1926 m. – V. T.) išstojau ir Lietuvos nebešelpiu [...] Virto asmeniniu Smetonos, Voldemaro ir Tamošaičio puolimu ir apsigynimu.“ (45)

Artėjo 1926 m. Seimo rinkimai, o savaitraštyje „Lietuvis“, redaguojamame rašytojo Petro Vaičiūno daug skirta vietos literatūrai, čia pasirodė pirmieji Antano Venclovos eilėraščiai ir V. Jakševičiaus-Alanto novelės, o 1925 m. pirmą kartą atspausdinta Krėvės brandžiausia drama „Skirgaila“. „Lietuvio“ Nr.14 pirmajame puslapyje patalpinta LTS Centro valdybos pirmininko Vinco Krėvės-Mickevičiaus nuotrauka. Nors jame buvo publikuojami ir Smetonos bei Voldemaro politiniai straipsniai palankūs Sovietų sąjungai, bet artėjant rinkimams teko keisti politinę kryptį ir autorius. Dar prieš LTS suvažiavimą „Lietuvyje“ buvo išspausdintas anoniminis straipsnis, kuriame buvo rašoma: „asmenys, mokėję valstybę veik iš niekur suburti, turėtų būti LTS centro valdyboje.“ (46) Tai buvo netiesioginiai priekaištai Krėvės populiarinimui ir raginimas sugrįžti prie tautininkų vairo Smetonai. Nuo 1925 m. „Lietuvio“ Nr. 16 pasikeičia redaktorius, vietoj P.Vaičiūno tampa O.Ambraziejūtė ir politiniams straipsniams toną pradeda užduoti Smetona ir Voldemaras. Tai įvyksta po tautininkų vadovų susitikimo Centro valdybos nario Liudo Noreikos bute, kuriame buvo kritikuotas Vaičiūnas už per didelį Krėvės liaupsinimą. (47)

Po tautininkų suvažiavimo, 1925-ųjų birželio 29 d., Krėvė užleido LTS pirmininko postą Smetonai, pats pasilikdamas tik Centro valdybos nariu. Šie pasikeitimai gali būti paaiškinami tuo, kad artėjo rinkimai, todėl tautininkams vadovauti labiau tiko tautinių idėjų ištakų kūrėjas ir tarppartinėje kovoje labiau patyręs Smetona, gi Krėvė vėl, 1926-ųjų birželį, sugrįžo į Šaulių sąjungos Centro valdybą, kurioje turėjo didelį pasitikėjimą. LTS pirmininko posto atidavimas Smetonai gali būti paaiškinamas ir tuo, kad Krėvei buvo artimesnė akademinė aplinka, nes jis tapo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu. Suprantama, kad po pirmininko posto perleidimo, LTS Centro valdybos posėdžiuose Krėvė ėmė lankytis retai (48), matyt, organizaciniai fakulteto reikalai nustelbė politinės veiklos poreikį. Po gegužės 8-10 dienomis įvykusių III Seimo rinkimų, paskutinį kartą LTS CV posėdyje Krėvė dalyvavo 1926 m. gegužės 18 d. (49) Regis, Krėvei nepatekus į Seimo narius daugiau nebeliko stimulo dalyvauti politinėje veikloje. Na ir pašliję santykiai su Voldemaru vedė prie atsisveikinimo su tautininkais, aišku prof. Vincas Krėvė-Mickevičius – dekanas ir populiaris asmenybė nenorėjo likti tik politine dekoratyvine figūra. Tad, istoriografijos teiginys, jog Krėvė apleido LTS po 1926 m.

gruodžio 17 d. perversmo, kai jo bendražygiai Smetona ir Voldemaras nepakvietė rašytojo į švietimo ministrus yra netiesa. Beje, šios nuomonės jokie dokumentai nepatvirtina ir yra gandų lygio, o panašius gaudus paprastai sukurpia politiniai priešininkai. Antra vertus, vargu, ar administracinės ministro pareigos galėjo žavėti Krėvę ir nustelbti fakulteto dekaną pareigas ir akademinę aplinką – neoromantikui rašytojui ir mokslininkui humanitarui ši aplinka buvo artimesnė.

Abejotina ir Valentino Gustainio nuomonė, kad „Krėvė nesiorientavęs politikoje (gal tiksliau tarppartinėje politinėje kovoje – V. T.), neturėjęs jokios politinės ideologijos (jo ideologija buvo – stipri suvienyta su Vilniumi ir Gardinu Lietuva – V. T.), be to, buvęs begaliai ambicingas, kampuotas ir nesukalbamas žmogus.“

(50) Gustainio nuomonę dėl Krėvės būdo visiškai paneigia savo pasisakymais Universiteto profesoriai ir studentai, kuriuos užrašė Krėvės biografas Zigmąs Toliušis. Gustainiui prieštarauja ir tas faktas, kad prof. Vincas Krėvė-Mickevičius net 12 metų (1925-1937) buvo renkamas Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu.

Beje, ši tautininkų ideologo Gustainio nuomonė paskelbta po Krėvės bendražygių įvykdyto perversmo, kai rašytojas jau tapo tautininkų oponentu, todėl ji negali būti nešališka.

Kaip pasakoja amžininkai, Krėvė buvo didelio darbštumo ir neišsenkančios energijos žmogus, geras organizatorius, šiandienos žodžiais tariant – puikus vadybininkas. Skaitytojas galėjo tą pastebėti iš aukščiau paskelbtų faktų, bet labiausiai organizacinę jo veiklą vertino universiteto studentai ir kolegos profesoriai. Buvusi jo studentė M. Čilvinaitė pasakoja: „nors Krėvė buvęs fanabernas, bet studentai mėgė jį. Krėvė daugiausiai patikęs studentams už tai, kad jis nieko nebijojęs, paskaitose nesivaržydavęs, rėžęs teisybę į akis ir daręs drąsius palyginimus.“ (51) Pauliaus Galaunės žodžiais: „Krėvė buvęs geras administratorius ir gerai tvarkęs fakulteto reikalus. Užtat visi profesoriai buvę juo patenkinti, gerbę Krėvę ir nuolat perrinkdavę jį dekanu.“

(52) Sofija Čiurlionienė byloja: „Jis pasižymėjo taktu ir diplomato gabumais, fakulteto reikalus tvarkęs sumaniai ir visuomet sklandžiai ir be triukšmo pravedavęs pribrendusius reikalus.“ (53) Universiteto rektorius V. Čepinskis kartą yra pasakęs apie Krėvę: „Krėvei geriausia nesipriešinti, vis vien jis nenusileis ir pasieks savo.“ (54)

Epilogas

Po 1926 m. III Seimo rinkimų Lietuvos vidaus politinė situacija pasikeitė. Vyriausybę sudarė valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai, o ryškus nuokrypis į kairę iššaukė neramumus, nes Seimas atšaukė karo padėtį ir paskelbė Amnestijos įstatymą. Jau 1926 birželį komunistuojantys sluoksniai pasirodė viešai demonstruodami ir prezidentas Kazys Grinius pakvietė raituosius husarus demonstracijai išvaikyti. Tačiau demonstracijos vyko ne tik Kaune, bet ir Panevėžyje, Šiauliuose ir net Vilkaviškyje. Tokia būklė metė juodą šešėlį Vyriausybei ir parlamentinei sistemai. Tautininkų sąjunga buvusi mažiau ar daugiau neutrali kairiųjų ir dešiniųjų grumtynėse ėmė artėti prie krikščionių demokratų, įsisiūbavusi partinė kova ir neramumai visuomenėje subrandino sąlygas perversmui.

Dar 1923 m. tautininkų triumvirato derybose su Sovietų ambasadoriumi dėl pagalbos susigražinant Vilnių (apie tai sužinojome tik 1995 m., kai istorikas Zenonas Butkus ištyrė Maskvos archyvus ir viešai paskelbė) (55), Smetona, Voldemaras ir Krėvė pareiškė, kad turėdami savo organizaciją kariuomenėje mes kaipmat perversmą įvykdysime, tik jūs apsaugokite nuo Lenkijos ir padėkite išvaduoti „Vilniaus kraštą“. Taigi, tautininkų vadai, bet be Vinco Krėvės, padedant jauniems karininkams ir stebint sovietų atstovui (perversmo metu

jų ambasados sekretorius ir sovietų agentūros šefas Davidas Skalovas buvo Smetonos bute ir valdžios klausimu kalbėjosi su jo žmona S. Smetoniene), (56) 1926 m. gruodžio 17 d. įvykdė perversmą, tačiau pagalbos iš Sovietų nesulaukę Vilniaus neatsiėmė. Anot Petro Klimo, „bolševikai, žinodami lietuvių jautrumą Vilniaus klausimu, meistriškai žaidė ta styga.“ (57) Iš Krėvės politinės vizijos ir tikslo – išvaduoti Vilnių, tautininkai pasiliko tik šūkį: „Mes be Vilniaus nenurimsim!“ Regis, tai ir buvo pagrindinė priežastis Krėvei nusivilti politika ir galutinai nutraukti ryšius su Tautininkų sąjunga.

Apie Krėvės opoziciją tautininkams, perversmo būdu atsidūrusiems valdžioje, byloja 1927 m. kovo 4d. dešimties Universiteto profesorių kartu su prof. Vincu Krėve-Mickevičiumi memorandumas Vyriausybei. Jame vėl akcentuojama Krėvės vizija, kad: „sudarę nenormališkas politinio gyvenimo sąlygas ir ardydami savo šalies ekonominį gyvenimą, mes sunkiname Vilniaus krašto atgavimą“ bei siūloma atstatyti Seimo darbą ir demokratinę sistemą, keisti Konstituciją, o prezidentą rinkti visos tautos balsavimu bei amnestuoti politinius nusikaltimus, „išskyrus tuos, kurie turėjo tikslą išduoti Lietuvą svetimai valstybei.“ (58)

Taip įžymusis rašytojas, intelektualas Vincas Krėvė išsprūdo iš politikos liūno ir atsidėjo kūrybiniam ir moksliniam darbui, tačiau tai tęsėsi tik keturiolika metų, nes jam likimas lėmė 1940 m. vėl sugrįžti į politiką ir kartu su Lietuva prasmegti geopolitikos akivare.

Literatūra:

1. Zalatorius A., Keli krėvianos aspektai, *Mokslas ir technika*, 1998, nr. 1, p. 2.
2. Tamošaitis M., V. K-M ir nepolitinė Lietuvos šaulių sąjunga (1922-1924)“, *Metai*, 2003, nr. 3, p. 115-123.
3. Tamošaitis M., Seimo veiksnys V. K-M ir Lietuvių tautininkų sąjungos santykiuose (1920-1926 m.), *Parlamento studijos* 7, 2006, p. 25-51.
4. Butkus Z., Jei opozicija gauna paramą iš svetur..., *Kultūros barai*, 1995, nr. 8/9, p. 80-84.
5. M. Tamošaitis, Seimo veiksnys..., p. 30.
6. V. Krėvės 1921-10-22 laiškas žmonai Onai Marijai, *Literatūra ir kalba, XVII*, Vilnius, 1981, p. 93.
7. Jakštas J., Tautos pažangos partijos – Lietuvių tautininkų sąjungos bruožai 1916-1940, *Lietuvių tauta*, Vilnius, 1998, p. 130.
8. Ten pat, p. 131.
9. Ten pat, p. 131
10. Ten pat, p. 132.
11. Meysztowicz W., *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn, 1973, T.1. s. 29.
12. Iebiscitas ir „įdomūs eksperimentai“, *Lietuva*, 1920-10-03.
13. Vilniškis, Dviejų diplomatų pašnekesiai ir jų įvertinimas, *Tauta*, 1920-11-12.
14. Sruogienė-Daugirdaitė V., Vincas Krėvė kasdieniniame gyvenime, *Metmenys*, 1983, kn. 45, p. 27-28.
15. Arzumanovas V., *Kūrybos broliai*, Vilnius, Mintis, 1976, p. 29
16. Zalatorius A., *Literatūra ir laisvė*, Baltos lankos, 1998, p. 271
17. Kadetai – Konstitucinė demokratų partija, liberali Rusijos politinė partija. Nariai daugiausia inteligentai, vidutiniai miestiečiai ir liberalūs dvarininkai. Programoje kėlė nuostatą sukurti konstitucinę monarchiją, valstiečiams išdalinti valstybinę ir bažnyčios, taip pat iš dvarininkų dalį už išpirką nusavintas žemes. Reformas vykdyti taikiai. Smerkė radikaliųjų kairiųjų partijų kovos metodus, rėmė P. Stolypino reformas, siekė įgyvendinti demokratines teises ir laisves, įkurti parlamentinę respubliką, Rusijos tautoms suteikti kultūrinę apsis-

prendimo teisę, Steigiamajame susirinkime 1917 lapkričio mėn. turėjo tik 17 narių, bolševikams užgrobus valdžią kadetų partija buvo uždrausta. Lietuvoje kadetų šalininkai ir rėmėjai buvo dalis liberalų. II-oje Rusijos Dūmoje jiems priklausė P.Leonas, kadetų CK narys kėlė Lietuvos autonomijos klausimą. IV Dūmoje kadetams priklausė M. Yčas.

18. Kastanauskaitė L., *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918-1940)*, Vilnius, 2008, p. 243.
19. Vincas Krėvė Mickevičius, *Žodis Lietuvai*, Chikagos lietuvių literatūros draugijos leidinys, 1953, p. 186.
20. POW – Polska organizacja wojskowa.
21. Krėvė V., Bolševikai, *Tauta*, 1920. 08. 06, nr. 34 (43), 35 (44), 36 (45).
22. Šalkauskis S., Lietuvių tauta ir jos ugdyimas, *Lietuvių tauta*, Vilnius, 1998, p. 397.
23. Turčinavičius V., Išlieka tik kovojanti valia..., *Lietuvos aidas*, 2003-03-18, nr. 63, p. 12.
- Turčinavičius V., Drąsiausias Lietuvos politinis ir karinis žygis, *Kultūros barai*, 2009, nr. 10, p. 16-21.
24. Krėvė V., *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė*, Vilnius, Mintis, 1992, p. 100.
25. Tamošaitis M., Seimo veiksny V. K-M ir LTS santykiuose (1920-1926), *Parlamento studijos*, 2006, nr. 7, p. 30.
26. LŠC CV posėdžio protokolas nr. 107, 1923, kovo 28. LCVA. F. 561, ap.2,t.1, b.158, lap. 42
27. Abas, Seimo rinkimai ir šauliai, *Trimitas*, 1923, balandžio 12, p. 17-18.
28. Dėl ambasadorių sprendimo, *Trimitas*, 1923, balandžio 12 d., p. 3-4.
29. Butkus Z., Jei opozicija gauna paramą iš svetur..., *Kultūros barai*, 1995, nr. 8/9, p. 83.
30. V. K. [Krėvė V.] Pripažinimo kaina, *Trimitas*, 1922, rugpjūčio 19 d.
31. Politikus [Krėvė V.] Vilniaus klausimu, LLTI RS. – F. 1-396. – L. 1.
32. Sleževičius M. Melo ir šmeižto keliais, *Lietuvos žinios*, 1924, vasario 27 d.
33. LŠS CV posėdžių protokolai, LCVA, – F 561. – Ap. 2. –T. 1. – B. 158. – L. 66.
34. Ten pat, l. 67.
35. Ten pat, l. 66.
36. Bružas A., Du epizodai iš V.Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos, LLTI. – F 51-556, – L. 27-28.
37. Matusas J., *Šaulių sąjungos istorija*, p. 190..
38. Toliušis Z., *Vincas Krėvė, medžiaga biografijai*, 1958, p. 55.
49. Jakštas J., Tautos pažangos partijos – Lietuvių tautininkų sąjungos istorijos bruožai, *Lietuvių tauta*, 1998, p. 143
40. Lietuvių tauta, Vilnius, 1998, p. 139.
41. Lietuvių tautininkų sąjungos programa. *Lietuvis*, 1924, nr. 3 p. 2-3.
42. Krėvė, V. Į artimą ateitį pažvelgus, *Lietuvis*, 1925, sausio 9, p. 2.
43. Butkus, Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... *Kultūros barai*, 1995, nr. 8-9, p. 80-84.
44. Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius, 1996, p. 146.
45. Vaižgantas, *Laiškai Klimams*, Vilnius, 1998, p. 54-55.
46. P.P. Lietuvių Tautininkų Sąjungos visuotinio suvažiavimo belaukiant. *Lietuvis*, 1925, gegužės 1, p. 11.
47. Toliušis, Z. *Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai*, lap. 59.
48. LTS CV suvažiavimų raštų nuorašų byla 1924-1929, LCVA, F. 554, ap. 1, b. 36.
49. 1926 m. gegužės 18 d. LTS CV posėdžio protokolas, LCVA, F. 554, ap. 1, b. 36, lap. 13.
50. Toliušis, Z. *Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai*, p. 60.

52. Ten pat, p. 16.
53. Ten pat, p. 18.
54. Ten pat, p. 19
55. Ten pat, p. 19.
56. Butkus, Z., Jei opozicija gauna paramą iš svetur..., *Kultūros barai*, nr. 8-9, p. 80-84.
57. Butkus Z., SSRS intrigos Baltijos šalyse (1920-1940), *Darbai ir dienos*, nr.7(16), p. 145.
58. Klimas P., *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*, Vilnius, 1991, p. 105
59. *Lietuvos Universiteto profesorių memorandumas dabartinei vyriausybei*, kopija V. Krėvės memor. muzie-
jus.

Nuotraukoje: *Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas. Centre – V. Krėvė ir J. Budrys (Polovinskas) 1923 m.*
[IstorijaMindaugas Tamošaitis](#), [Vincas Krėvė-Mickevičius](#), [Vladas Turčinavičius](#)